

ZRINKA PODHRAŠKI ČIZMEK

TRANSLATIO SVETE LORETSKE KUĆE: HRVATSKO-MEDITERANSKA PARADIGMA

UDK: 272-312.47(450=163.42)

Primljeno: 18. 5. 2023.

Prihvaćeno: 9. 1. 2024.

Izvorni znanstveni rad

Zrinka Podhraški Čizmek,

Zagreb

zri.pod1@gmail.com

Translatio Svete loretske to jest nazaretske kuće, o kojoj je prvi pisao između 1465 i 1473. Pietro di Giorgio Tolomei, *Il Teramano*, iznimna je i karakteristična jadransko-mediteranska priča. Po njoj su kuću prenijeli anđeli prvo u riječki „castrum (...) in partibus Slavonie”, a zatim u Italiju, u okolici Recanatija, današnji Loreto. O toj uvriježenoj tradiciji piše i Johann Gaspar Goethe koji se 1740. na svom proputovanju kroz Italiju zaustavio u Loretu. Već 1520. imamo i hrvatski prijevod talijanske inačice te priče s naslovom *Izgovorenje od carkve od Svete Marie de Lorite*. Iz tih nekoliko povijesnih crtica vidljivo je koliko je od srednjega vijeka te tijekom moderne hrvatska kultura duboko uronjena ne samo zemljopisno nego i vjerski u europski i dakako mediteranski kozmos. Ovim se radom želi, mapiranjem tijeka same priče i dakako njezinim kasnijim razvitkom u talijanskim i europskim koordinatama, ukazati na ulogu jakih hrvatskih zajednica u Markama koja je doprinijela hrvatsko-trsatskoj inačici tradicije. Ujedno se žele osvijetliti fundamentalni reciprocitetni jadransko-mediteranski izvori kršćanstva, kulta Majke Božje i *devotio moderna* u Hrvata, te ilustrirati koliko oni sami predstavljaju svojevrsnu hrvatsko-mediteransku paradigmu.

Ključne riječi: Loreto, tradicija, *translatio*, Sveta kućica, Mediteran, Jadran, Hrvatska zajednica, izvori.

UVOD: POVIJESNO-GEOGRAFSKE KOORDINATE

Srednji vijek i Mediteran imaju jedinstvenu isprepletenost: od kasne antike pa sve do početka modernoga doba Sredozemlje je bilo pozornica nevjerojatnih vjerskih gibanja, to jest polagane, no nezaustavljive ekspanzije prvo kršćanstva,

a potom i islama s Istoka na Zapad te zatim dalje prema Sjeveru u samo srce Europe.¹

Što se tiče kršćanstva, to je u početku bilo uobičajeno širenje dobre vijesti, to jest samoga Krista (εὐαγγέλιον), od strane apostola i njihovih nasljednika diljem Mediterana, počevši od Judeje, preko Grčke i istočnoga dijela sjeverne Afrike, no s pojavom i širenjem islama (u 7. st.) odnosi snaga na Bliskom istoku počinju se polako mijenjati u korist samoga islama koji se od svoje prve pojave počinje širiti nevjerojatnom brzinom: prvo po Arapskom poluotoku, potom dalje zapadno diljem Afrike, sjeverozapadno prema dijelu europskih naroda od Mediterana prema sjeveru (najjužniji dio Apeninskog poluotoka, Sicilija, Sardinija, Korzika, Pirinejski poluotok) i dalje na istoku sve do Indije.

To će širenje muslimanske vjere i države zasigurno promijeniti cijelu tradiciju hodočašća u Svetu Zemlju koju je započela sv. Helena, majka cara Konstantina, 326. godine. U tom istom 4. stoljeću nalazimo i nepoznatoga hodočasnika iz Bordeauxa 333. g., potom poznatu nam hodočasnica Egeriju iz Galicije u trogodišnjem putovanju (između 381. i 384.) svetim mjestima Staroga i Novog zavjeta, a nešto ranije i sv. Jeronima koji se i sam neko vrijeme (373.–374.) nastanio na izvorištima i toposima kojima je kročio Isus kako bi u tom posebnom krajo-liku i ambijentu preveo Bibliju.²

¹ Ovaj je rad izvorno pripremljen i izlagan na simpoziju *XI. Mediteranskim korijenima filozofije*, u Splitu 2017. godine.

² Svakako nisu bili jedini. Valja ubrojiti i važne istočne crkvene oce: sv. Ivana Zlatousta (Antiohija, između 344. i 354. – Komana na Pontu, 407.) te sv. Grgura Nazijanska (Kapadocija, o. 335. – Nazijan, poslije 385./386.) koji su također hodočastili Svetoj zemlji. Vidi i Zrinka Podhraški Čizmek, *Hodočašća i hodočasnici u Loreto i Asiz u Hrvatskim pomorskim registima 18. stoljeća: Antropološka hermeneutika vjerskih putovanja*, obranjena doktorska disertacija. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2018., 75–79. Vidi ista, »Ženski univerzum hodočašća u mediteranskom kontekstu.« u: *Zbornik Mediteranski korijeni filozofije*, ur. Mislav Kukoč, Marita Brčić Kuljiš. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu i Hrvatsko filozofsko društvo, 2016: 185–188. Usp. ista, »Croatian pilgrimages to Loreto from the 5000 documents of the Croatian Maritime Regesta in the 18th century - vol. I.« *Almatourism – Journal of Tourism, Culture and Territorial Development* 8/16 (2017): 139–166. Što se, pak, tiče Egerije, zahvaljujući prekrasnome spisu na latinskome jeziku koji je pronađen 1884. u Arezzu, može se saznati, osim opisa stanja istočnih zemalja Mediterana i niza jeruzalemskih liturgijskih i drugih obreda krajem 4. stoljeća, i intimni uvid ženskoga duhovnog senzibiliteta hodočasnice Eterije/Etherije/Egerije koja kreće na put koji nadilazi fizički i stapa sva svoja iskustva u prekrasnu duhovnu dimenziju. Vidi: Egerija, *Putopis*, prev. i ur. Marijan Mandac. Makarska: Služba Božja, 1999.; no i cijeli niz kritičkih izdanja na talijanskome: Egeria, *Diario di viaggio*, ur. Agostino Clerici, prev. Elena Giannarelli. Milano: Paoline Editoriale Libri, 2006.; Egeria, *Pellegrinaggio*

Ako su u počecima širenja islamske vjere odnosi bili tolerantni te je kršćanima bilo dopušteno da putuju i slave vlastitu vjeru hodočasteći na sveta mjesta koja su politički bila pod vlastodršcima druge religije, situacija se mijenja i zaoštava s promjenama unutar samoga Seldžučkog carstva kada na vlast dolaze Mameluci, koji će potom vladati Mamelučkim sultanatom, pokrajinama od Sirije do Egipta gotovo tri stoljeća.³

Upravo se u tom periodu smješta tradicija prelaska Svete nazaretske kućice s Istoka na Zapad, prije negoli bi je „nevjernici“ mogli oskvrnuti – jer je svibanj 1291. godine ključan upravo zbog zauzeća Akre.⁴

Ono što je iznimno i ujedno zanimljivo u tradiciji translacije jest upravo dio po kojem je kućica, uzdignuta od anđela i prenesena preko Mediteranskog mora, završila upravo na hrvatskom tlu, na frankopanskom teritoriju, u malom Trsatu blizu Rijeke.

Cilj je ovoga rada osvijetliti izvore koji o tomu pišu, latinske, talijanske i hrvatske, te komparativnom analizom shvatiti gdje i kako je nastala ta tradicija i ima li ona izvorišta, to jest korijene u mediteranskom miljeu ili pak jadranskom; je li tradicija bila i ostala izvorno sredozemna te se naknadno na nju nakalemila jadranska (hrvatsko-talijanska) ili je pak jadranski milje toliko utjecao na mediteranski da je posvojio tradiciju, upravo zahvaljujući hrvatsko-jadranskoj intervenciji, te je od izvorno mediteranske pretvorio u jadransku i potom je nanovo vratio promijenjenu u mediteransku, a zatim i europsku kolektivnu memoriju?

in Terra Santa, ur. Paolo Siniscalco, Lella Scarampi. Roma: Città Nuova, 2008.; Eterea, *Diario di viaggio*, prev. Clara Di Zoppola. Alba: Edizioni Paoline, 1966.

³ O tome piše i Grimaldi objašnjavajući promjene koje su se dogodile i zašto se stvorila *necessitas* da se kućica preseli: Floriano Grimaldi, *Pellegrini e pellegrinaggi a Loreto nei secoli XIV-XVIII*, Supplemento n. 2 al 'Bollettino Storico della Città di Foligno', Loreto: Accademia fulginia, 2001., 11.

⁴ Usp. Zoran Ladić, »Odjek pada tvrđave Accon 1291. g. u Hrvatskoj (O križarskoj vojni kao vidu hodočašća).« *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1999), 43–56. Zanimljivo je da Dujmušić potvrđuje da kućicu nije razorio egipatski »Sultan Mameluk« prilikom uništenja Nazareta i bazilike, koju ju je dala sagraditi sv. Helena u 4. st. Vidi Josip Pazman, »Dragan Dujmušić, Kritična povijest svete kuće Marijine u Loretu i njezini prenos, Kuća dobre štampe, Rijeka, 1912.« *Bogoslovska smotra* 3/3 (1912): 315–317: <https://hrcak.srce.hr/46300> (pristupljeno 10. 1. 2021.).

Fotografija 1. Glavne hodočasničke mediteranske i europske rute

LORETO – NEOČEKIVANA TRADICIJA HRVATSKIH MILJEĀ

Kada pogledamo poziciju Jadranskoga mora unutar Mediterana, uočavamo nešto vrlo zanimljivo, i to upravo u koordinatama srednjovjekovne povijesti hodočašća: iz geostrateških razloga ono je bilo ključno jer je njegova istočna obala, prepuna prirodnih zaštita, oduvijek bila sigurno utočište u nesigurnostima varljiva mora.⁵ Tako nalazimo upravo hrvatsku obalu, još od srednjega vijeka,

⁵ Valja naglasiti da su europski hodočasnici putovali i kopnom, pri čemu su brojni putovali razgranatom mrežom starih rimskih cesta koje su se pretvorile u vojne, trgovačke i hodočasničke putove. Npr. *Via Francigena* išla je od Canterburyja do Rima tako da je zaobilazila Hrvatsku, ali je dio hodočasnika nastavio od Regensburga prema Svetoj zemlji koristeći *Via Danubia*. Ona je išla od Regensburga, preko Beograda, do Crnoga mora i Konstantinopola te se nastavljala prema jugu i Svetoj zemlji. *Via Militaris* nazivala se i *Via Diagonalis*. Povremeno su se tom cestom koristili i hodočasnici kroz Hrvatsku. Od srednje Europe preko Budima, Balatona, Zagreba, Bihaća, Knina i Splita kao cesta kojom su hodočastili iz Srednje Europe, ali i križarske vojske (npr. Andrišina) na putu u rat u Svetu zemlju. *Via Francigena* završavala je u Rimu i na nju se nastavljala *Via Appia*. Ona je išla od Rima do važne luke i grada Brindisi u Apuliji gdje su se hodočasnici ukrcavali na brodove i išli preko Jadrana u albanske luke. Tu je započinjala

označenu u raznim putopisima i priručnicima za hodočašćenje prema Svetoj Zemlji, a njezine gradove i luke opisane kao sigurna skloništa.⁶

Sami Hrvati, nakon njihova dolaska zajedno s Avarima i drugim slavenskim narodima tijekom 6. i 7. st. te njihova pokrštenja tijekom stoljeća koje prethode 9. – što u dodiru s ostacima rimskoga stanovništva na zapadnim i primorskim predjelima, što kasnije po djelovanju svetih Ćirila i Metoda s Istoka – pokazuju da imaju običaj hodočastiti ne samo u bliža svetišta, nego i u ona dalja, s druge obale Jadrana, te sjeverna primorska, pa čak i kontinentalna, što nam svjedoče izvori i putopisci iz toga vremena.⁷

Via Egnatia koja je išla od albanskih jadranskih luka Vlore (Valona), Drača (Duracchium) i Apolonije (Apollonia) preko Lychnidosa, Soluna (Tesalonika), mjesta Kipsele i kolonije Apri sve do Herakleje (Perint) pored Konstantinopola (Bizantion). Dužina *Vie Egnatie* od albanskih luka do Konstantinopola iznosila je 776 km kopnenoga puta. *Via Egnatia* bila je povezana kopnenim putem s cijelom istočnojadranskom obalom poznatim kopnenim putovima koji su vodili od stare grčke kolonije Lješa i prvotno tračke naseobine Skadra u Albaniji prema Kotoru u Crnoj Gori te Dubrovniku, Splitu, Zadru i Senju na hrvatskoj obali Jadrana. *Via Egnatia* išla je sjevernim krakom i prema Trsatu te su se njome koristili hodočasnici u to svetište. Usp. sliku 1.

⁶ Stjepan Krasić, »Opis hrvatske jadranske obale u putopisima švicarskog dominikanca Feliksa Fabrija (Schmida) iz 1480. i 1483/84. godine.« *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 39 (2001): 133–216, gdje se među ostalim opisuju pojedinačno hrvatski obalni gradovi te se uočava kako je upravo Jadran, od cijeloga putovanja preko Mediterana, najopasnije i najneugodnije zbog iznenadnih promjera vremena i neuračunljivih vjetrova koji su brod znali odvući daleko od predviđene rute. Vidi također Zoran Ladić, »Some remarks on Medieval Croatian Pilgrimages« *Croatica christiana periodica*, 21/39 (1997): 19–24. Usp. Milorad Pavić, *Vještina plovidbe: navigacija svjetskim morima u doba velikih geografskih otkrića*. Zadar: Manualia Universitatis studiorum Iadertinae, 2021. – vidi posebno što se tiče plovidbenih priručnika za navigaciju: 101; što se tiče prvih pomorskih karata Mediterana: 154; što se tiče uporabe astrolaba: 160. Općenito o srednjovjekovnom pojmu hodočašća vidi Ilaria Sabbatini, »Nudi homines cum ferro.« u: »Questo nomade nomade mondo». *La "necessità del viaggio" tra medioevo ed età moderna*, ur. Isabella Gagliardi. Bologna: Il Mulino, 2011: 35–64.

⁷ O hodočašćima Hrvata u sjevernim zemljama, pogotovo onim najranijim, vidi Neven Budak, »Hrvatska hodočašća u Aachen.« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 24/1 (1991): 15–21. Eduard Peričić, »Vijesti o najstarijim hrvatskim hodočašćima.« *Bogoslovna smotra*, 54/4 (1985): 550–552. Općenito o hrvatskim hodočašćima vidi Lovorka Čoralić, »Ad viaggium pro anima mea – hodočašća u Santiago de Compostelu u oporučnim spisima hrvatskih iseljenika u Mlecima (XV.–XVI. stoljeće).« *Povijesni prilozi* 38 (2010): 31–42; također u Z. Podhraški Čizmek, *Hodočašća i hodočasnici u Loreto i Asiz u Hrvatskim pomorskim registima 18. stoljeća: Antropološka hermeneutika vjerskih putovanja*, bibliografija o toj tematici: a) vezano za hodočašća: 27–30; b) vezano za pobožnost Majci Božjoj u Hrvata: 30–31; c) vezano za historiografiju o Loretu: 31–33. Usp. Zoran Ladić, »Prilog proučavanju hodočašćenja iz Zadra u drugoj polovici 14. stoljeća.« *Croatica christiana periodica* 17/32 (1993): 17–31. Također Isti, *Last will: passport to heaven. Urban last wills from late medieval Dalmatia*

Tako u 9. stoljeću nailazimo na tri hrvatska kneza (*dux Croatorum*) kako hodočaste u Cividale del Friuli te se njihova imena mogu pronaći na margina-ma *Čedadskoga evanđelistara* (*Codex Aquileiensis* ili *Evangeliario di Cividale*): riječ je o Trpimiru (i njegovu sinu Petru), Braslavu te Branimiru (i njegovoj supruzi „Maruša Mariosa kneginja“).⁸ Eduard Peričić nam opisuje kako putuju s cijelom svojom dvorskom pratnjom te se pored njihovih imena nalaze, osim spomenutih Trpimirova sina i Branimirove žene, i drugih visokih dužnosnika, što nam ujedno omogućuje da zavirimo u tadašnji svijet hrvatskih kneževa i njihove svakodnevice.⁹

Ono što nam izvori nedvojbeno potvrđuju jest prisutnost hrvatskih vjernika u raznim vjerskim hodočasničkim središtima duž jadranske obale te, dakako, u važnijim i od ranije poznatim kao što su Rim i *Limina Apostolorum Petri et Pauli*; Asiz s grobom te crkvom posvećenoj sv. Franji; Padova – mjesto poznatoga taumaturga sv. Antuna; mali Loreto sa Svetom kućicom te mnoga druga manje poznata svetišta duž zapadne obale.

Hrvati su, kao što se vidi, s ostalim evangeliziranim europskim narodima, sastavni dio tih hodočasničkih ruta, kako kopnenih, tako i pomorskih. Kao što je pokazano, hrvatska je obala tijekom srednjega vijeka bila obilježena mnogobrojnim etapama za hodočasnike koji su putovali u Svetu Zemlju, na kojima su sudjelovali i sami Hrvati, o čemu svjedoče bogati arhivski izvori jadransko-istočnih obalnih područja.¹⁰

with special attention to the legacies pro remedio animae and ad pias causas. Zagreb: Srednja Europa, 2012.

⁸ E. Peričić, »Vijesti o najstarijim hrvatskim hodočašćima«: 550.

⁹ Isto: 550–552. Usp. poglavlje »Croats and pilgrimages« u: Zrinka Podhraški Čizmek, »Pilgrimages of Croats by sea to Loreto and Assisi in the 18th century: a historiographic and hermeneutical analysis.«, u *Writing Journeys across Cultural Borders*, ur. Elena V. Shabliy, Kimarie Engerman. Lanham: Lexington Books, 2021., 59–88. Vidi Ista, »Pellegrini e viaggiatori a Loreto nel Settecento d'oltremare... 'che di Croazia viene'«, u *Scritti per il 90° compleanno di Floriano Grimaldi*, ur. Marco Moroni, Marco Campagnoli, Recanati: Spazio Cultura, 2021, 403–435. Ista, »Mediterranski korijeni hodočašća.« *Filozofska istraživanja*, 41/2 (2021): 403–414, <https://doi.org/10.21464/fi41211>

¹⁰ Nella Lonza, »Ego fui per omnia loca sancta: Hodočašće Dubrovkinje Maruše u Svetu Zemlju 1394.« *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti* 52 (2017): 95–122; L. Čoralić, »Ad viaggium pro anima mea«: 31–41; vidi i mnogobrojne radove: Zoran Ladić, »Prilog proučavanju hodočašćenja iz Zadra«: 17–31; Isti, »Some remarks on Medieval Croatian Pilgrimages«: 19–24; Isti, »Ponukani pobožnošću i znatiželjom. O kasnosrednjovjekovnim rapskim hodočasnici.« *Matica hrvatska – Kolo* 4 (2006): 262–271; Isti, »Neki aspekti

Nadalje, srednji je vijek doba u kojem Hrvati sklapaju cijeli niz formalnih ugovora koji se službeno potpisuju između dviju obala Jadrana, to jest hrvatskih i talijanskih gradova gdje se tjedne rute učvršćuju te postaju uobičajene međujadranske veze.¹¹ Hrvati trguju ne samo sa susjednom obalom nego i s gradovima na jugu sve do Jonskoga mora te dalje prema gradovima i lukama Tirenskoga mora. No, najviše se zaustavljaju u Markama i Moliseu, u središnjim talijanskim pokrajinama koje posjeduju posebnu pitomost upravo zbog kombinacije plodne zemlje ispresijecane mnoštvom rijeka. Hrvati će se u velikome broju iseljavati iz rodni krajeva i naseljavati suprotnu obalu Jadrana i s vremenom će toliko ojačati da će osnovati razne zaseoke i u njima djelovati unutar vlastitih bratovština.¹² Prateći bogate dokumente iz kasnijega srednjeg vijeka prema modernome razdoblju može se uočiti da se Hrvati nastanjuju i u malome gradiću Recanati, u blizini Ankone koja je tada bila najveća i ujedno središnja luka zapadnoga Jadrana, ali i glavna luka Papinske Države. Izgleda da im je život bio puno lakši, nego u domovini (gdje je Osmanlijsko Carstvo pritislo sve više prema sjeveru i obalnim područjima) te se očito međusobno povezuju

kasnosrednjovjekovne društvene i religiozne povijesti Poreča u zrcalu oporuka i kodicila«, u: *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, ur. Lovorka Čoralić, Slavko Slišković. Zagreb: Dominikanska naklada Istina, Kršćanska sadašnjost, 2009: 369–370. Vrlo zanimljiv je i hrvatskoglagoljski srednjovjekovni itinerar po hodočasničkim odredištima u Svetoj zemlji, napisan sredinom 15. st. koji upućuje vjernika na „duhovni“ obilazak Svete Zemlje. Usp. Josip Vučković, »Srednjovjekovni itinerar po Svetoj zemlji iz Vinodolskoga zbornika.« *Slovo* 67 (2017): 45–90.

¹¹ Ovdje valja spomenuti odredbu Senjskog statuta kojom se donosi odluka o prijevozu hodočasnika (koji su dolazili kopnom iz Srednje Europe i Hrvatske) u Senj i odatle u zapadno-jadranske luke. I Zadar ima sličnu statutarnu odredbu. Za Senj: „§ 130. Nadalje, kada hodočasnici idu u Rim preko grada Senja, prvo se treba tovariti plemićke lađe, drugo građana, a treće stranaca, i to najprije Ankonitanaca.“ Vidi Lujo Margetić, »Senjski statut iz 1388.« *Senjski zbornik* 12–14 (1987): 19–95.

¹² Ferdo Gestrin, »Migracije iz Dalmacije u Marke u XV. i XVI. stoljeću« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 10/1 (1977): 395–404; Marco Moroni, »Rapporti culturali e forme devozionali tra le due sponde dell'Adriatico in età moderna.«, u: *Pellegrini verso Loreto, Atti del Convegno Pellegrini e Pellegrinaggi a Loreto nei secoli XV–XVIII*, ur. Floriano Grimaldi, Katy Sordi. Ancona: Deputazione di Storia Patria per le Marche, 2003: 181–216; F. Grimaldi, *Pellegrini e pellegrinaggi a Loreto nei secoli XIV–XVIII*: 258–271; Vito Punzi, »Lorenzo Lotto e la Dalmazia.«, u: *Adriatico. Un mare di storia, arte, cultura. Atti del Convegno – 20–22 maggio 1999 Ancona*, ur. Bonita Cleri. Ancona: Maroni, 2000: 149–163. O hrvatskim naseobinama u Moliseu, vidi: *Memorie della Città e Diocesi di Termoli scritte dal Vescovo Tomaso Giannelli*, ur. Michele De Gregorio. Termoli: Lions club, 1986., te dakako i najnovije djelo: fra Petar Milanović Trapo, *Moliški Hrvati. Filić - Kruč - Mundimitar*, Split: Katolički bogoslovni fakultet Split, Katolička izdavačka kuća i časopis *Crkva u svijetu*, 2021.

i postaju s vremenom toliko mnogobrojna i jaka zajednica da već 1337. godine osnivaju bratovštinu, tj. *Fraternitas sclavorum S. Petri martiris*.¹³

Priča postaje još zanimljivija jer se iz dokumenata može iščitati kako se zajednica toliko povećala da je postala stanovnicima Recanatija vrlo nezgodna i uznemirujuća te se njihovi protesti mogu naći i u gradskim odlukama gdje jasno piše kako je potrebno istjerati Hrvate čak i batinanjem – uz uvjet da su „sposobni otići vlastitim nogama!“.¹⁴ Hrvatska se zajednica zbog toga seli na susjedni brežuljak, u zaselak, odnosno *Villu Mariu*. Ono što je zanimljivo i indikativno jest da je upravo zaselak (*villa*) *Maria* budući Loreto: tamo će se hrvatska zajednica nastaviti širiti i *de facto* osnovati budući gradić Loreto u kojemu će biti vrlo aktivna narednih stoljeća. Vidimo tako da dvjesto godina kasnije u tom istom malom Loretu papa Grgur XIII. 1580. godine osniva *Collegium Illyricum*, dakle kolegij za hrvatske studente koji su samim tim postali predziđe kršćanstva jer su se, nakon školovanja, vraćali u svoje dalmatinske gradove i sela te djelovali među svojim narodom, kao

¹³ Grimaldi, prema zapisima Monalda Leopardija (oca poznatoga pjesnika Giacoma) i njegovih *Annali di Recanati con le memorie e i costumi degli antichi recanatesi inoltre memorie di Loreto*, vol. I, Varese, 1945.: 306, piše da je godina osnutka bratovštine 1337. u: F. Grimaldi, *Pellegrini e pellegrinaggi a Loreto nei secoli XIV-XVIII*: 258; V. Punzi, »Lorenzo Lotto e la Dalmazia«: 150; drugdje nalazimo kasniji datum osnivanja, tj. 1375. godinu. Vidi: Mario Sensi, »Confraternite lauretane e pellegrinaggio.«, u: *Pellegrini verso Loreto*, ur. F. Grimaldi, K. Sordi: 131; usp. Lovorka Čoralić, *U gradu Svetoga Marka*. Zagreb: Golden Marketing, 2001., 65.

¹⁴ Otac Floriano Grimaldi cijeli je životni vijek posvetio osnutku *Arhivio storico della Santa Casa di Loreto* [*Povijesni arhiv Svete kuće u Loretu*] i skupio opširnu građu o svetištu, a posvetio je i posebnu pozornost *Schiavonima* i *Illirima* te njihovoj prisutnosti upravo u Loretu i susjednim mjestima te njihovim stoljetnim hodočašćima u Loreto. Vidi Floriano Grimaldi, Katy Sordi, *La Villa di Santa Maria di Loreto. Strutture socio-religiose, sviluppo edilizio nei secoli XIV-XV*, Ancona: Soprintendenza per i Beni Ambientali e Architettonici delle Marche, 1990.; vidi posebno *Guida degli archivi lauretani*, prir. Floriano Grimaldi. [Pubblicazione degli Archivi di Stato]. Roma: Ministero per i Beni Culturali e Ambientali, 1985. O njegovu su opusu u Hrvatskoj pisali također Nikola Mate Roščić, »Hrvatska hodočašćenja u Loreto« *Croatica christiana periodica* 7/11 (1983): 88–96, <https://hrcak.srce.hr/98793> (pristup 20. prosinac 2022).; usp. Tatjana Puškadija-Ribkin, »Floriano Grimaldi, Il libro lauretano (Secoli XV-XVIII). Loreto, Diocesi di Macerata Tolentino Recanati Cingoli Treia, 1994, 412 str. sa slikama.« *Arhivski vjesnik* 38 (1995): 243–254, <https://hrcak.srce.hr/65584>, (pristup 20. prosinac 2022).

i poznati biskup Ivan Skakoc.¹⁵ Znamo da će im se potom pridružiti i mladići iz Albanije, zemlje koja se nalazila u sličnoj situaciji kao i hrvatske zemlje.¹⁶

Valja se podsjetiti, vezano uz termin „*illyricum*“ i „Ilirske pokrajine“, na pravnu borbu koju je vodio i na kraju dobio između 1651. i 1656. Jeronim Paštrić (svećenik Splitske biskupije, član Zbora sv. Jeronima) pri Vrhovnom sudu Sv. rote u Rimu kako bi dokazao da je Rimski kolegij isključivo za Hrvate, to jest za one koji potječu iz hrvatskih zemalja i/ili znaju hrvatski jezik.¹⁷ Što se tiče naziva „ilirski“, važan nam je i podatak dubrovačkoga trgovca Marina Temparice, koji se potom zaredio i ušao u isusovački red, koji sugerira da se u Kolegij uvede učenje i drugih jezika, osim ilirskoga, posebice „*la lingua turca e la 'vallaca', ma anche 'Tarbanese'...*“, što nedvojbeno razlikuje te jezike od hrvatskoga kojim su se tada podučavali seminaristi, to jest pitomci Kolegija.¹⁸

Vidimo da je Loreto povezan s Hrvatima i doseljenicima s istočne obale cijelo stoljeće ranije naspram tradicije koja nastaje u 14. stoljeću o Svetoj nazaretskoj kućici. Ipak, prvi je pisani trag o tome ostavio *il Teramano*, to jest Pietro di Giorgio Tolomei u godinama između 1465. i 1472.–1473.¹⁹ u spisu u kojem opisuje kako je kućica izdignuta iz Nazareta od anđela odnesena prvo u *castrum... in partibus Slavonie*, a potom na još dva mjesta dok se nije konačno smjestila u malom Loretu.²⁰

¹⁵ Za povijesni dio usporedi Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.; Slavko Kovačić, »Il Collegio Illirico presso il Santuario della Santa Casa di Loreto 1580–1798.« u: *Pellegrini verso Loreto*, ur. F. Grimaldi, K. Sordi: 217–250. O biskupu Ivanu Skakocu, Trogiraninu, također učeniku Kolegija, vidi: Marko Trogrlić, »Gli alunni del Collegio illirico di Loreto. Giovanni Scacoz, un paradigma.«, u: *Pellegrini verso Loreto*, ur. F. Grimaldi, K. Sordi: 251–262.

¹⁶ Usp. S. Kovačić, »Il Collegio Illirico« i M. Moroni, »Rapporti culturali«.

¹⁷ Radi se o drugoj ustanovi, no podatak je indikativan. Vidi: Ratko Perić, »Papa Siksto V. i Hrvati.« *Crkva u svijetu* 20/3 (1985): 284–286.

¹⁸ Marco Moroni, *Tra le due sponde dell'Adriatico. Rapporti economici, culturali e devozionali in età moderna*. Napoli: Edizioni scientifiche italiane, 2010., 76.

¹⁹ Godine *a quo* i *ad quem* koje je odredio Giuseppe Santarelli u svojem opusu: *La Santa Casa di Loreto: tradizione e ipotesi*. Loreto: Aniballi, 1988., 283., usp. Sante Graciotti, Emanuela Sgambati, »Lingua e tradizione nell'Izgovorenje sulla chiesa loretana contenuto nel *Libro od mnozieh razloga*.«, u: *Scritti di Historia nostra per Floriano Grimaldi*, ur. Maurizio Landolfi, Marco Moroni et al., Recanati: Edizioni Tecnostampa, 2011., 30.

²⁰ Naziv *Teramano* dolazi od toga što je bio prepošt (*praepositus*) crkve svetoga Timideja (*Timideus*) u Teramu. Vidi Sante Graciotti, Emanuela Sgambati, »Sulla fonte italiana del raguseo *Izgovorenje od carkve od svete Marie de Lorite*.«, u: *Scritti di Historia nostra*, 34; u Hrvatskoj

MEDITERANSKA PARADIGMA SREDOZEMNIH ILI HRVATSKIH KORIJENĀ?

Ono što intrigira stručnjake jest hrvatska inačica toga teksta napisana, to jest prevedena u Dubrovniku 1520. godine pod naslovom *Izgovorenje od carkve od Svete Marie de Lorite*, iz koje je vidljivo da dubrovački pisar ne identificira *castrum* kod *Flumena* s Rijekom, to jest s Trsatom i obitelji Frankopana, grofova i gospodara toga dijela hrvatskog primorja, što znači da je u 16 stoljeću tradicija još bila u nastajanju čak i u raznim dijelovima hrvatske obale te u samoj narodnoj svijesti.²¹

Tome možemo svjedočiti tek u narednom stoljeću, 1648. godine, kada upravo iz samostana i svetišta u Trsatu pored Rijeke franjevac Franjo Glavinić izdaje na latinskom djelo *Historia Tersattana* iz kojega se jasno vidi da je tradicija već dobro usvojena i da je *Flumen* definitivno identificiran s gradom Rijekom.²² Dakle, tradicija se učvrstila, no pitanje je od kuda je izvorno krenula, iz Trsata ili pak iz Loreta, kako smatra talijanski slavist Sante Graciotti? Potrebno je zbog toga malo dublje i šire zagrabit u više stotina dokumenata koji pišu o hrvatskoj prisutnosti u Recanatiju, Loretu i dakako hodočašćima iz hrvatskih krajeva.

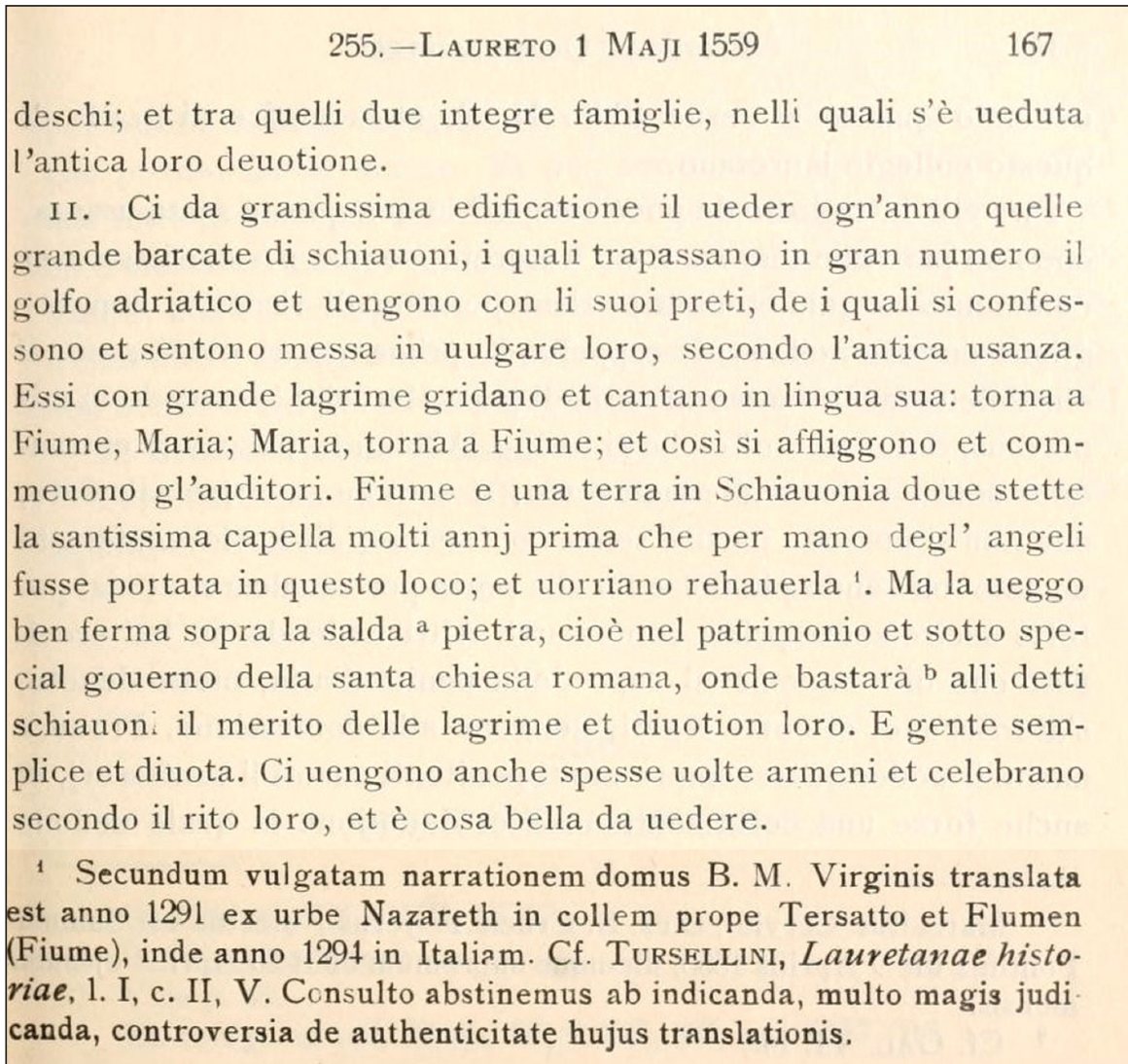
Zahvaljujući o. Florianu Grimaldiju, kapucinu i istraživaču loretske povijesti, te njegovim višegodišnjim istraživanjima, znamo da su Hrvati običavali putovati s vlastitim svećenicima i slaviti „po starom običaju“ misu na hrvatskom jeziku (*unicum* u povijesti europskoga kršćanstva), što se može izlučiti, među ostalim, iz zapisa iz 1559. godine isusovca i ispovjednika Raffaelea Riere: „Gotovo petsto onih *Ilira*... zajedno sa svojim svećenicima koji ih prate” te na drugom mjestu: „svake godine velike lađe *schiaivona*, koji prelaze u velikom broju Jadranski

je tekst moguće naći pod istim imenom i u: Isti, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 32/1 (1992): 579–589.

²¹ Tradicija o Nazaretskoj kućici i Frankopanima kao patronima Trsata bila je vrlo poznata od Zadra prema sjeveru. Poznavatelji tradicije Nazaretske kućice, Frankopana i Trsata bili su obrazovani svećenici, osobito glagoljaši franjevci sjevernoga i srednjega Jadrana. Vidi dodatno S. Graciotti, E. Sgambati, »Sulla fonte italiana del raguseo *Izgovorenje*«: 33–43; F. Grimaldi, *Pellegrini e pellegrinaggi a Loreto nei secoli XIV-XVIII*: 269.

²² Franjo Glavinić, *Historia Tersattana: raccolta dalle antiche, e moderne historie, annali, e tradizioni*. Reprint iz 1648, ur. Franjo Butorac, prev. Danilo Klen, Rijeka: Sveučilište Vladimir Bakarić, 1989.; Lujo Margetić, »Počeci proštenništva i franjevačkog samostana na Trsatu.« *Croatica Christiana periodica* 14/25 (1990): 66–77. Isti, »Loreto i Trsat.« *Croatica christiana periodica*, 26/49 (2002): 77–125; Felice Di Virgilio, »Le vie minori del pellegrinaggio lauretano.«, u: *Pellegrini verso Loreto*, ur. F. Grimaldi, K. Sordi: 100.

zaljev i dolaze sa svojim svećenicima, kod kojih se ispovijedaju i slušaju misu na pučkom jeziku, po drevnom običaju”.²³

Fotografija 2: Izvadak iz *Litterae Quadrimestres* u kojemu Riera piše o Hrvatima

²³ Vidi: Raffaele Riera, *Historia de la Santa Casa di Loreto*, 1580. i *Monumenta Historica societatis Jesu. Litterae Quadrimestres*, VI, 1559–1660: 167. Usp. F. Grimaldi, *Pellegrini e pellegrinaggi a Loreto nei secoli XIV-XVIII*: 269.; vidi također Z. Podhraški Čizmek, »Croatian pilgrimages to Loreto«: 154.; Ista, *Hodočašća i hodočasnici u Loreto i Asiz u Hrvatskim pomorskim regestima 18. stoljeća*: 176–177. Ista, »Mediterranski korijeni hodočašća.«; Ista, »Pellegrini e viaggiatori a Loreto nel Settecento d'oltremare... 'che di Croazia viene'«.

Zanimljiv je i citat istoga Riera koji donosi Roščić u nastavku:

»Kroz svih onih deset godina u Loretu (...) gledao sam svake godine mnogo-brojne skupine Hrvata iz Rijeke i okolice (...) kako hrle ovamo i padaju ničice pred žrtvenik Djevičin (...). Ljeta utjelovljenja Gospodinova 1559. dođe njih 300 a možda i 500 sa ženama u gradić Loreto; svi kupiše svijeće i upalivši ih jednodušno se pomoliše pred vratima velike crkve i proseći silnim glasom milosrđe Božje zazivahu božansku Djevicu. Naskoro se poredaše u redove po svećenicima (što su ih sobom povel) udoše u crkvu ne nogama, nego na koljenima, vapeći, plačući i govoreći jednoglasno svojim jezikom: Vрати se, vрати na Rijeku, Marijo! Marijo na Rijeku se vрати! O Marijo, Marijo, Marijo!«²⁴

Iz ovoga je teksta jasno da ni 40 godina od *Izgovorenje* imamo skupinu iz Hrvatske, „iz Rijeke i okolice“, koja je itekako upoznata s tradicijom, i to u onoj varijanti koja identificira *castrum apud Flumen* upravo s Trsatom u blizini Rijeke. Da je riječ o vjernicima iz riječkih krajeva te zbog toga traže „*revertere, ad nos, Maria revertere*“, doznajemo dodatno i od Antonija Gaudentija koji 200 godina poslije prenosi zapise isusovca Riera iz navedene 1559. godine.²⁵

Vidimo dakle kako su Loreto i druga mala naselja u zaleđu Ankone bili povezani s hrvatskim katoličkim doseljenicima (koji su najvjerojatnije bili i sami osnivači Loreta nakon njihova prisilna preseljenja u Villu Mariu) i dakako s tradicijom Svete kuće, tradicijom koju prvi Graciotti i Sgambati vide rođenu, u varijanti povezanoj s Trsatom, upravo u hrvatskim krugovima i zajednicama regije Marche, dakle ne

²⁴ N. M. Roščić, »Hrvatska hodočašćenja u Loreto.«: 93–94. Ovdje Roščić citira: Dragan Dujmušić, *Kritična povijest svete kuće Marijine u Loretu i njezini prenos*. Rijeka: Kuća dobre štampe, 1912., 279–280. Valja uočiti kako Riera, u tekstu u priloženoj fotografiji 2. objašnjava: „Rijeka (*Fiume*) je zemlja u Hrvatskoj (*Schiauonia*) gdje je presveta kapelica ostala mnogo godina prije negoli su je anđeli svojim rukama doveli u ovo mjesto; i htjeli bi ju dobiti natrag“. Dolje pak u fusnoti napominje da je po narodnoj priči kuća Blažene Djevice Marije prenesena godine 1291. iz grada Nazareta na brijeg kod Trsata i Rijeke (*Fiume*), doslovce „*Tersatto et Flumen (Fiume)*“. Raffaele Riera, *Monumenta Historica societatis Jesu. Litterae Quadrimestres*, VI, 1559–1660: 167. <https://archive.org/details/litteraequadrime1806lain/page/166/mode/2up?view=theater> (pristup 11. svibanj 2023).

²⁵ Antonio Gaudenti, *Storia della Santa Casa di Loreto, esposta in dieci brevi ragionamenti*. Loreto: Stamperie Federico Sartori, 1784., 36.; dalje piše: *Ho veduto ogni anno, dice il Riera, numerose schiere di Schiavoni, Abitatori di Fiume, o che vivono all' intorno di quel Luogo (...)* [Vidio sam svake godine, kaže Riera, velike skupine *Schiavona*, stanovnika Rijeke ili koji žive u okolnim područjima], Isto: 37.

samoga Loreta nego i drugih hrvatskih okolnih miljea.²⁶ Potrebno je dakle izbliza promotriti razne latinske, talijanske pa i hrvatske edicije te varijante ove tradicije.

Translatio miraculosa Ecclesiae Beate Marie Virginis de Loreto, koju je na latinskom pisao Pietro di Giorgio Tolomei *il Teramano*, upravo je iz razdoblja između 1465 i 1472 (ili 1473): on je tada bio rektor crkve u Loretu te piše kako su kuću 1291. godine anđeli prenijeli prvo u „*castrum ... in partibus Slavonie... apud Flumen*“, a zatim odatle u Italiju blizu Recanatija dok se nije konačno smjestila u Loreto.²⁷

Ono što potiče posebno zanimanje jest upravo ranije spomenuti hrvatski prijevod tradicije, objavljen 1520. u Dubrovniku unutar svojevrsna zbornika naziva *Libro od mnozijek razloga* s naslovom *Izgovorenje od carkve od Svete Marie de Lorite* gdje se Rijeka ili *Flumen* uopće ne spominju.²⁸ Ta činjenica i jezično-strukturna sličnost hrvatske priče ne s latinskim tekstom Tolomea, *Translatio miraculosa*, već možda s nekom talijanskom rukopisnom inačicom, naveli su Graciottija da usporedi taj tekst s mnogobrojnim koji su doprli do nas i da zaključno odredi kako dubrovački prijevod doista potječe iz talijanskoga prijevoda koji je uredio „*don Bartholomeo monacho di valembrorsa: et priore di sancta Verdiana di Firenze*“ 1483. godine pod naslovom *La dichiarazione della chiesa di santa Maria delloretto*.²⁹

Već sam naziv „*dichiaratione*“, što semantički upućuje na iznošenje i prepričavanje, povezuje jezično talijanski tekst s dubrovačkim *Izgovorenje* koji također u sebi ima značenje izgovaranja i prepričavanja. Daljnja detaljna usporedna analiza ova dva potonja teksta potvrđuje tezu Graciottija i Sgambati: *Izgovorenje* je nastao na temelju kasnijega talijanskog prijevoda koji ne spominje Trsat kao jednu od etapa translacije kućice, nego samo općenito „strane šćavunske i staviše ju kon iednoga kaćiela koi se zovieš[e] fiume.“³⁰

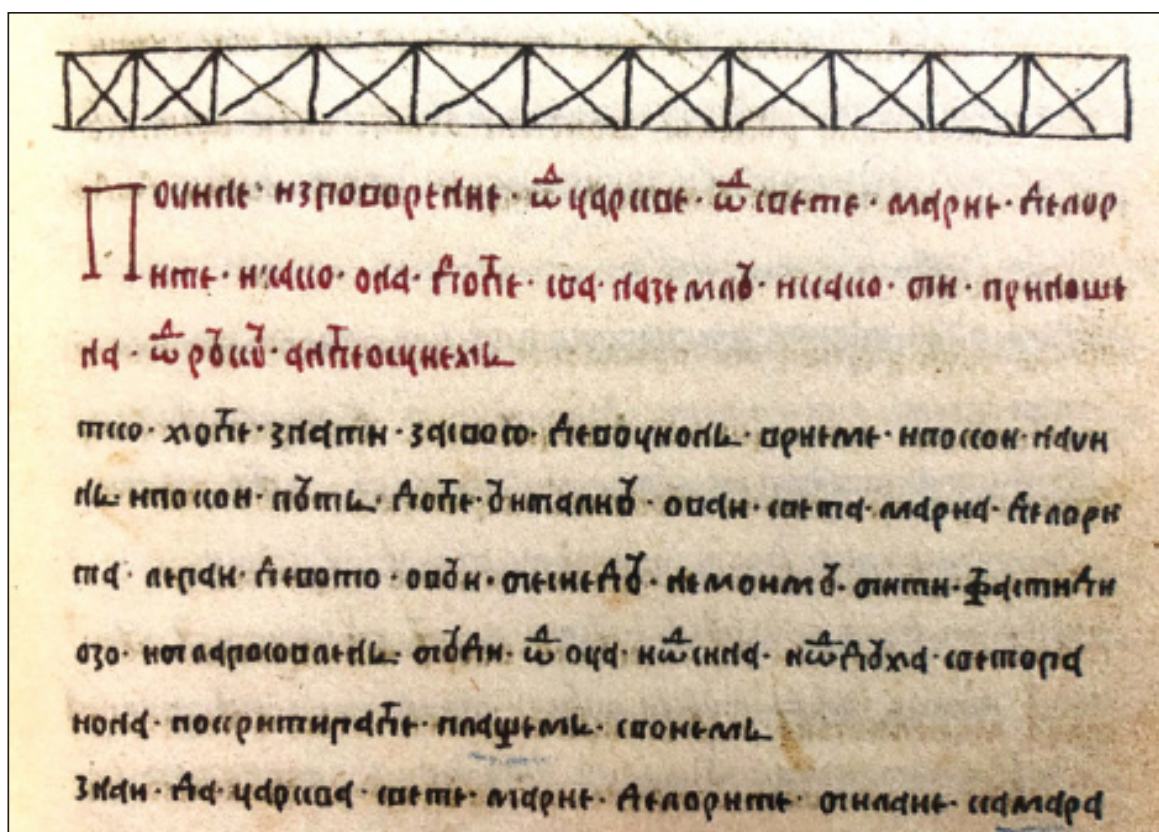
²⁶ Vidi S. Graciotti, E. Sgambati, »Lingua e tradizione nell'*Izgovorenje*«: 21–32. Također S. Graciotti, E. Sgambati, »Sulla fonte italiana del raguseo *Izgovorenje*«: 33–43.

²⁷ L. Margetić, »Loreto i Trsat«: 77–125; Felice Di Virgilio, »Le vie minori del pellegrinaggio lauretano.«, u: *Pellegrini verso Loreto*, ur. F. Grimaldi, K. Sordy: 100.

²⁸ Prvi je tu knjigu nanovo objavio: Milan Rešetar, *Libro od mnozijek razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520.* [Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, XV], Sremski Karlovci: Srpska kraljevska akademija, 1926. No o 500. obljetnici imamo napokon i novije izdanje: *Libro od mnozijek razloga: 1520. latinički prijepis s komentarima*, prir. Mateo Žagar, Zagreb: Biblioteka Posebna izdanja, Matica hrvatska, 2020., gdje nalazimo i *Izgovorenje ôd carkve ôd svete Marie de Lorite*, 90a. Sigurno će ovo novo izdanje pridonijeti daljnjem proučavanju toga teksta ključna za razumijevanje prenošenja tradicije u hrvatskim zemljama.

²⁹ S. Graciotti, E. Sgambati, »Sulla fonte italiana del raguseo *Izgovorenje*«: 35.

³⁰ M. Žagar, *Libro od mnozijek razloga: 1520. latinički prijepis s komentarima*: 282. U prilogu slika početka *Izgovorenje*, gdje tekst zapisan crvenom bojom glasi: »Poćine izgovorenje od carkve

Fotografija 3: Početak Izgovorenje

Pitanje je dakle kako to da prevoditelj ili kasniji pisar koji je prepisivao Izgovorenje ne prepoznaju, to jest identificiraju „strane šćavunske... kačića koi se zoveš[e] fiume“ s Rijekom? To neprepoznavanje ide u prilog Graciottijevoj hipotezi da je dubrovačka varijanta nastala djelomično autonomno i zasebno od *Teramanove* možda na temelju nekih drugih u talijanskom jeziku (*italiano volgare*) kao one „*monacho di valembrosa*“, očito ne poznavajući tradiciju koju zapisuje Girolamo Angeliti iz Recanatija koji je nekoliko godina kasnije u razdoblju između 1525. i 1530. napisao *Lauretanae Virginis Historia* te prvi identificira Trsat kao mjesto prve translacije kućice, upravo tamo gdje je od ranije postojala kapelica posvećena Gospi pored dvorca Frankopana: „... *cubiculum hoc – Angelorum ministerio – elevatum ad Illyricos ad oram prope oppidum Rom. imperio addictum [Fiume] in cuius planiori cacumine Tersactum oppidulum situm erat ... positum fuit.*“³¹

od svete marie delorite i kako ona dođe sva na zemlju i kako bi prinošena od ruku anđeoskih“, Isto: f. 90r; 281.

³¹ S. Graciotti, E. Sgambati, »Lingua e tradizione nell'Izgovorenje«: 31.; usp. Luca da Monterado, *Storia del culto e del pellegrinaggio a Loreto*. Loreto: Congregazione universale della S. Casa,

Iako još nije definitivno utvrđeno iz kojega je točno talijanskoga izdanja *Izgovorenje* preveden (trebalo bi dodatno usporediti dubrovački tekst s mnogobrojnim ranijim inačicama, iz toga razdoblja čak dvadeset sedam, na koje upućuju Grimaldi i ostali talijanski znanstvenici, dakle prije 1520.), ova analiza zasigurno ukazuje na nekoliko ključnih točaka.³²

Znamo da je tradicija Svete kuće imala gotovo istovremeno širenje među hrvatskim vjernicima ne samo u Markama nego i s druge obale Jadrana od sjevera do juga. Vidimo da se njezino širenje odvijalo kroz više kanala, ovisno o području podrijetla i povratka vjernika, hodočasnika, putnika i trgovaca (nemojmo zaboraviti poznate sajmove u Senigalliji i Recanatiju), koji često nisu bili u međusobnom kontaktu, barem ne u ovoj vrlo ranoj fazi širenja loretske tradicije.³³

Najvažniji nam je ipak podatak da, ako uzmemo primjer tradicije koja se dalje širila iz Dubrovnika, to jest *Izgovorenje* iz 1520., očito je hrvatska zajednica Loreta bila doista toliko jaka, moćna i dobro umrežena s ostalim zajednicama u Markama i s rodnim hrvatskim mjestima s druge strane Jadrana da je bila u stanju promijeniti priču ili, bolje rečeno, nadodati sebi poznate i bliske detalje i na taj način promijeniti cijeli daljnji tijek tradicije ne samo u Loretu nego i u Trsatu, gdje je narodna kolektivna memorija u kontinuiranim dodirima s Loretom nastavila naraciju tijekom narednih stoljeća, kako to inače biva s usmenom predajom.

Kada ni stoljeće kasnije Franjo Glavinić objavljuje svoju *Historia Tersattana*, stoje mu na raspolaganju mnogobrojni spisi, *memorie*, tradicije, što latinske,

1979., 243.

³² S. Graciotti, E. Sgambati, »Lingua e tradizione nell'*Izgovorenje*«: 22. Usp. Floriano Grimaldi, *Il libro lauretano. Edizioni e illustrazioni (1489-1599)*. Macerata: Libreria Quondam, 1973., 13–14. Usp. razne edicije i njihovu usporedbu u L. Margetić, »Loreto i Trsat«: 78–93.

³³ Hodočašća u Loreto, ali i u Trsat odlično su posvjedočeni u porečkim izvorima prve i druge polovine 15. st. – za 14. st. nažalost nemamo izvore. Veliki broj Istrana hodočastio je u Loreto, a nešto manje u Trsat. Inače, područje od Zadra, Raba do Istre su najpopularnija među hodočasnici u Trsat i to u *Ecclesia Domine sancta Marie de Flumine*; vidi Zoran Ladić, »Hodočašća kao izraz pobožnosti stanovnika kasnosrednjovjekovne porečke komune.« *Histria* 5 (2015): 15–41. Od hodočašćenja do narudžbe kamena za Loretsku kućicu, veze su bile doista jake i čvrste: vidi Bernardo Benussi, *Storia documentata di Rovigno*, Tipografia del Lloyd austro-ungarico, Trieste 1888. Usp. Petar Runje, *Prema izvorima II. Rasprave i članci o hrvatskim franjevcima trećoredcima glagoljašima*, Krk – Zagreb: Povijesno društvo otoka Krka i Provincijalat franjevaca trećoredaca glagoljaša, 2012., 75–78.

što hrvatske, što talijanske, upravo zato što su se priče i naracije toliko učvrstile da su već bivale višestruko zapisivane kao što nam je vidljivo iz sistematizacije izvora i raznih inačica tradicije koje je uredio i sam Floriano Grimaldi. Nažalost, požar koji je izbio u samostanu dvadeset godina ranije, 1629. godine, onemogućuje nam izravan uvid u spise koji su mu bili izvori i na temelju kojih sam piše da je sastavio vlastiti opus, makar nam ih imenuje te ih možemo povezati s drugima koje nalazimo u to doba po Hrvatskoj i Italiji.³⁴

U rasponu toga stoljeća priča, to jest tradicija učvrstit će se u kolektivnoj memoriji hrvatskih vjernika ne samo cijele istočne jadranske obale nego i unutrašnjosti te nije pretjerano ustvrditi da su pomorske veze dviju obala, koje su tada već bile tjednoga i dnevnog karaktera, itekako utjecale na širenje hrvatske varijante tradicije.

Fotografija 4: Ilustracija iz djela *Historia Tersattana*

Dalje možemo vidjeti kako je tradicija postala ujednačena, i to ne samo na područjima s druge strane Jadrana, već i u ostatku Europe, što je potvrdio Johann Gaspar Goethe tijekom putovanja po Italiji 1740. godine napisavši da je Sveta kuća „prelazeći Siriju, Makedoniju, Albaniju i Dalmaciju, istarskih milja 1895, prevezena na Trsat u Istri, preko Jadrana, 145 milja, do Loreta“.³⁵

³⁴ Požar je izbio 5. ožujka 1629. godine, vidi J. Pazman, »Dragan Dujmušić, Kritična povijest svete kuće«: 316.

³⁵ Kako to prenosi Johann Caspar Goethe, *Viaggio in Italia*, ur. Arturo Farinelli, Roma: Reale Accademia d'Italia, 1932., 111–118; usp. F. Grimaldi, *Pellegrini e pellegrinaggi a Loreto nei*

Tada je svetište već stoljećima bilo dobro poznato hrvatskim vjernicima koji su uvijek iznova kretali prema Gospinoj kućici koja se, u sada već zajedničkom sjećanju naroda, tijekom svoje *translatio* zaustavila nekoliko godina čak i na hrvatskom tlu na područjima pod grofovima Frankopanima.

Samo unutar antropoloških koordinata svetoga možemo razumjeti ovu ljudsku potrebu da odgovori na iskonske *hijerofanije*, zatim *teofanije* do konačne inkarnacije *Logosa*: hodočašće, kao potraga za svetim te kao odgovor na njegovo prethodno očitovanje, pokazuje da pripada dugotrajnim povijesnim strukturama – i u tome možemo razabrati i potrebu hrvatske zajednice u Loretu da determinira hrvatskim obilježjem tu izvorno mediteransku tradiciju koja se prenosila cijeli niz stoljeća preko mnogobrojnih putnika prvo iz Svete Zemlje, a potom kroz Jadran tražeći nove formulacije u zamjenu za prijašnje koje su povijesnim prilikama, upravo zbog nemogućnosti hodočašćenja u Svetu Zemlju, bile dokinute.

Dalje iz toga istog 18. stoljeća iz kojega nam piše Goethe imamo, iz godine 1784., pak sljedeće svjedočanstvo:

»Ja sam ih gledao kako dolaze svake godine u velikom broju, tako te je politička oblast morala ograničiti broj godišnjih hodočašća. Cijele ljetnje noći gledao sam ih gdje kleče na koljenima pred crkvenim vratima, jer im nije bilo dosta po danu promatrati zidove kuće Marijine, koju pokvasiše svojim gorkim suzama (...) Kad su već bili preumorni, popeli su se na stube papinske palače blizu crkve, da se tu na lijepim galerijama makar donekle odmore. I nitko se nije smio usuditi da im to zabrani, jer to je povlastica koju imaju Hrvati, i to isključivo oni od pradavnih vremena, ne samo obzirom na njihovu pobožnost, nego napose poradi uspomene što su oni jednom posjedovali svetu kuću, za kojom sada toliko žale.«³⁶

Iz rečenoga je teksta vidljivo da Hrvati nastavljaju dolaziti u Loreto na hodočašće, da se pamte njihove privilegije iz „pradavnih vremena“, makar više nitko neće – stoljećima – znati kako je ta tradicija nastala i proširila se.

secoli XIV-XVIII: 147.

³⁶ N. M. Roščić, »Hrvatska hodočašćenja u Loreto«: 94. Usp. D. Dujmušić, *Kritična povijest svete kuće Marijine u Loretu*: 282.

ZAKLJUČAK: EKONOMSKA MOĆ HRVATSKE ZAJEDNICE

Očito je dakle da je kršćanski Zapad u 13. stoljeću iznova „osmislio“ nova i dao znatniju važnost ranije poznatim mjestima hodočašća upravo zato što je vjernicima odjednom dobrim dijelom bio zapriječen prilaz Svetoj Zemlji i istinskim mjestima u kojima je živio Isus, mjestima koja su, pogotovo u srednjovjekovnom univerzumu i tadašnjem poimanju svijeta, života i smrti, naravnoga i nadnaravnog, profanoga i svetog, imala dodatnu taumaturšku moć.

Kada je stoga nastala tradicija koja je imala sva mediteranska obilježja višestoljetnih prekomorskih hodočašća, tradicija koja je u svojoj biti imala sačuvati neokaljanost Svete kućice, ona se prenosila živom riječi, pogotovo u doba kada je pisana riječ bila povjerena ručnom prepisivanju dugo nakon izuma i prvih skromnih početaka tipografskih strojeva.

U tim višestoljetnim naracijama te množenju prvih manuskripata događa se vrlo zanimljiv fenomen koji smješta, to jest identificira „*castrum ... in partibus Slavonie... apud Flumen*“ s Rijekom, to jest Trsatom te u svojevrsnoj osmozi, upravo u vrlo živim i čestim vezama između hrvatske i talijanske obale, priča dobiva nova obilježja koja se ukorjenjuju, s manjim vremenskim odmacima, na obje strane Jadranskoga mora, toga važnog rukava sredozemnoga bazena.

Rukopisi, a potom i prva tiskana djela, multipliciraju se, raznih su provenijencija, a često, svojevrsnim obilježjima, s uvijek novim dodatcima, ponekad samo greškama, ponekad „popravicima“ ranijih tekstova.

Nastaje tako nevjerojatna tradicija kojoj su upravo Hrvati, koji su se tijekom 13. i 14. stoljeća počeli masovno iseljavati na drugu obalu, dali svoju završnu inačicu i usmjerili prema Trsatu pored Rijeke jednu od etapa translacije Svete kućice.

Vidimo dakle da hrvatska zajednica, stoljećima ojačala, mnogobrojna te snažna ne samo ekonomski nego višeslojno utjecajna preko svojih naseobina, gostinjaca, bolnica, zemljišta, darovnica, umjetničkim djelima i narudžbama poznatim umjetnicima doprinosi značajno mediteranskoj tradiciji koju privremeno posvaja te je potom nanovo vraća u europski kontekst dajući joj upravo vlastitu koloraturu.

Ovim smo pronašli i utvrdili još jedan primjer kojim je hrvatski narod tijekom povijesti pridonio europskoj uljudbi i civilizaciji čije je on sam sastavnica te ujedno duboko s njom isprepleten putem jedinstvene vjerske mediteranske tradicije čiji se korijeni miješaju s hrvatskim na još neslućene načine.

PRILOZI:

Fotografija 1: Glavne hodočasničke mediteranske i europske rute. Prilagođeno iz <http://www.didatticare.it/wp-content/uploads/2015/05/imm-4.jpg>: (pristupljeno 22. travanja 2015.) na temelju analize 16 000 dokumenata iz *Regesti Marittimi Croati. Fonti documentarie. Settecento / Hrvatski pomorski regesti. Dokumentarna vrela. Osamnaesto stoljeće*, prir. Nikola Čolak. [Codex Diplomaticus Maritimus Croatiae, I–II]. Venezia – Padova: Centro di Studi Storici Croati, 1985.–1993. *Regesti Marittimi Croati. Fonti documentarie. Settecento / Hrvatski pomorski regesti. Dokumentarna vrela. Osamnaesto stoljeće*, prir. Nikola Čolak, ur. Zrinka Podhraški Čizmek. [Codex Diplomaticus Maritimus Croatiae, III]. Split: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, 2017.

Fotografija 2: Izvadak iz *Litterae Quadrimestres* u kojemu Riera piše o Hrvatima – Raffaele Riera, *Monumenta Historica societatis Jesu. Litterae Quadrimestres*, VI, 1559–1660: 167. <https://archive.org/details/litteraequadrime1806lain/page/166/mode/2up?view=theater> (pristupljeno 11. svibnja 2023.).

Fotografija 3: Početak *Izgovorenje* (M. Žagar, *Libro od mnozijeh razloga: 1520. latinički prijepis s komentarima*: f. 90r).

Fotografija 4: Ilustracija iz djela *Historia Tersattana* (http://www.formula1-dictionary.net/Big/rijeka_trsatska_crkva_legenda_big.jpg) (pristupljeno 18. siječnja 2023.).

IZVORI:

Egeria, *Diario di viaggio*, ur. Agostino Clerici, prev. Elena Giannarelli. Milano: Paoline Editoriale Libri, 2006.

Egeria, *Pellegrinaggio in Terra Santa*, ur. Paolo Siniscalco, Lella Scarampi. Roma: Città Nuova, 2008.

Egerija, *Putopis*, prev. i ur. Marijan Mandac. Makarska: Služba Božja, 1999.

Eterija, *Diario di viaggio*, prev. Clara Di Zoppola. Alba: Edizioni Paoline, 1966.

Glavinić, Franjo, *Historia Tersattana: raccolta dalle antiche, e moderne historie, annali, e traditioni*. Reprint iz 1648, ur. Franjo Butorac, prev. Danilo Klen, Rijeka: Sveučilište Vladimir Bakarić, 1989.

Guida degli archivi lauretani, prir. Floriano Grimaldi. [Pubblicazione degli Archivi di Stato]. Roma: Ministero per i Beni Culturali e Ambientali, 1985.

Leopardi, Monaldo, *Annali di Recanati con le memorie e i costumi degli antichi recanatesi inoltre memorie di Loreto*, I, prir. Romeo Vuoli, Varese: Tip. Varese, 1945.

Libro od mnozijeh razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520., prir. Rešetar Milan, [Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, XV], Sremski Karlovci: Srpska kraljevska akademija, 1926.

Libro od mnozijek razloga: 1520. latinički prijepis s komentarima, prir. Mateo Žagar, Zagreb: Biblioteka Posebna izdanja, Matica hrvatska, 2020.

Memorie della Città e Diocesi di Termoli scritte dal Vescovo Tomaso Giannelli, prir. Michele De Gregorio. Termoli: Lions club, 1986.

Monumenta Historica societatis Jesu. Litterae Quadrimestres, vol. VI, 1559–1660: <https://archive.org/details/litteraequadrime1806lain>

Regesti Marittimi Croati. Fonti documentarie. Settecento / Hrvatski pomorski regesti. Dokumentarna vrela. Osamnaesto stoljeće, prir. Nikola Čolak. [Codex Diplomaticus Maritimus Croatiae, I]. Venezia – Padova: Centro di Studi Storici Croati, 1985.

Regesti Marittimi Croati. Fonti documentarie. Settecento / Hrvatski pomorski regesti. Dokumentarna vrela. Osamnaesto stoljeće, prir. Nikola Čolak. [Codex Diplomaticus Maritimus Croatiae, II]. Venezia – Padova: Centro di Studi Storici Croati, 1993.

Regesti Marittimi Croati. Fonti documentarie. Settecento / Hrvatski pomorski regesti. Dokumentarna vrela. Osamnaesto stoljeće, prir. Nikola Čolak, ur. Zrinka Podhraški Čizmek. [Codex Diplomaticus Maritimus Croatiae, III]. Split: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, 2017.

Riera Raffaele, *Historia de la Santa Casa di Loreto*. Loreto: Sertorio de' Monti, 1580.

LITERATURA:

Benussi, Bernardo, *Storia documentata di Rovigno*, Trieste: Tipografia del Lloyd austro-ungarico, 1888.

Budak, Neven, »Hrvatska hodočašća u Aachen.« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 24/1 (1991): 15–21.

Čoralić, Lovorka, »Ad viaggium pro anima mea – hodočašća u Santiago de Compostelu u oporučnim spisima hrvatskih iseljenika u Mlecima (XV.–XVI. stoljeće).« *Povijesni prilozi* 38 (2010): 31–42;

Čoralić, Lovorka, *U gradu Svetoga Marka*. Zagreb: Golden Marketing, 2001.

Da Monterado, Luca, *Storia del culto e del pellegrinaggio a Loreto*. Loreto: Congregazione universale della S. Casa, 1979.

Di Virgilio, Felice, »Le vie minori del pellegrinaggio lauretano.«, u: *Pellegrini verso Loreto, Atti del Convegno Pellegrini e Pellegrinaggi a Loreto nei secoli XV–XVIII*, ur. Floriano Grimaldi, Katy Sordi. Ancona: Deputazione di Storia Patria per le Marche, 2003: 97–110.

Dujmušić, Dragan, *Kritična povijest svete kuće Marijine u Loretu i njezini prenos*. Rijeka: Kuća dobre štampe, 1912.

Gaudenti, Antonio, *Storia della Santa Casa di Loreto, esposta in dieci brevi ragionamenti*. Loreto: Stamperie Federico Sartori, 1784.

Gestrin, Ferdo, »Migracije iz Dalmacije u Marke u XV. i XVI. stoljeću« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 10/1 (1977): 395–404.

Goethe, Johann Caspar, *Viaggio in Italia*, ur. Arturo Farinelli, Roma: Reale Accademia d'Italia, 1932.

Graciotti, Sante, Sgambati Emanuela, »Lingua e tradizione nell'Izgovorenje sulla chiesa loreтана contenuto nel *Libro od mnozieh razloga*.«, u: *Scritti di Historia nostra per Floriano Grimaldi*, ur. Maurizio Landolfi, Marco Moroni et al., Recanati: Edizioni Tecnostampa, 2011: 21–32.

Graciotti, Sante, Sgambati Emanuela, »Sulla fonte italiana del raguseo *Izgovorenje od carkve od svete Marie de Lorite*.«, u: *Scritti di Historia nostra per Floriano Grimaldi*, ur. Maurizio Landolfi, Marco Moroni et al., Recanati: Edizioni Tecnostampa, 2011: 33–43. Ili u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 32/1 (1992): 579–589.

Grimaldi, Floriano, *Il libro lauretano. Edizioni e illustrazioni (1489-1599)*. Macerata: Libreria Quondam, 1973.

Grimaldi, Floriano, »*Pellegrini e pellegrinaggi a Loreto nei secoli XIV-XVIII*, Supplemento n. 2 al 'Bollettino Storico della Città di Foligno', Loreto: Accademia fulginia, 2001.

Grimaldi, Floriano, Sordi Katy, *La Villa di Santa Maria di Loreto. Strutture socio-religiose, sviluppo edilizio nei secoli XIV-XV*, Ancona: Soprintendenza per i Beni Ambientali e Architettonici delle Marche, 1990.

Kovačić, Slavko, »Il Collegio Illirico presso il Santuario della Santa Casa di Loreto 1580–1798.« u: *Pellegrini verso Loreto, Atti del Convegno Pellegrini e Pellegrinaggi a Loreto nei secoli XV-XVIII*, ur. Floriano Grimaldi, Katy Sordi. Ancona: Deputazione di Storia Patria per le Marche, 2003: 217–250.

Krasić, Stjepan, »Opis hrvatske jadranske obale u putopisima švicarskog dominikanca Feliksa Fabrija (Schmida) iz 1480. i 1483/84. godine.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 39 (2001): 133–216.

Ladić Zoran, »Hodočašća kao izraz pobožnosti stanovnika kasnosrednjovjekovne porečke komune.« *Histria* 5 (2015): 15–41.

Ladić, Zoran, »Neki aspekti kasnosrednjovjekovne društvene i religiozne povijesti Poreča u zrcalu oporuka i kodicila«, u: *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, ur. Lovorka Čoralić, Slavko Slišković. Zagreb: Dominikanska naklada Istina, Kršćanska sadašnjost, 2009: 347–374.

Ladić, Zoran, »Odjek pada tvrđave Accon 1291. g. u Hrvatskoj (O križarskoj vojni kao vidu hodočašća).« *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1999), 43–56.

Ladić, Zoran, »Ponukani pobožnošću i znatiželjom. O kasnosrednjovjekovnim rapskim hodočasnicima.« *Matica hrvatska – Kolo* 4 (2006): 262–271.

Ladić, Zoran, »Prilog proučavanju hodočašćenja iz Zadra u drugoj polovici 14. stoljeća.« *Croatica christiana periodica* 17/32 (1993): 17–31.

Ladić, Zoran, »Some remarks on Medieval Croatian Pilgrimages« *Croatica christiana periodica*, 21/39 (1997): 19–24.

Ladić, Zoran, *Last will: passport to heaven. Urban last wills from late medieval Dalmatia with special attention to the legacies pro remedio animae and ad pias causas*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.

Lonza, Nella, »Ego fui per omnia loca sancta: Hodočašće Dubrovkinje Maruše u Svetu Zemlju 1394.« *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti* 52 (2017): 95–122.

Margetić, Lujo, »Počeci proštenništva i franjevačkog samostana na Trsatu.« *Croatica Christiana periodica* 14/25 (1990): 66–77.

Margetić, Lujo, »Senjski statut iz 1388.« *Senjski zbornik* 12–14 (1987): 19–95.

Margetić, Lujo, »Loreto i Trsat.« *Croatica christiana periodica*, 26/49 (2002): 77–125.

Milanović, Trapo fra Petar, *Moliški Hrvati. Filić - Kruč - Mundimitar*, Split: Katolički bogoslovni fakultet Split, Katolička izdavačka kuća i časopis *Crkva u svijetu*, 2021.

Moroni, Marco, »Rapporti culturali e forme devozionali tra le due sponde dell'Adriatico in età moderna.«, u: *Pellegrini verso Loreto, Atti del Convegno Pellegrini e Pellegrinaggi a Loreto nei secoli XV–XVIII*, ur. Floriano Grimaldi, Katy Sordi. Ancona: Deputazione di Storia Patria per le Marche, 2003: 181–216.

Moroni, Marco, *Tra le due sponde dell'Adriatico. Rapporti economici, culturali e devozionali in età moderna*. Napoli: Edizioni scientifiche italiane, 2010.

Pavić, Milorad, *Vještina plovidbe: navigacija svjetskim morima u doba velikih geografskih otkrića*. Zadar: Manualia Universitatis studiorum Iadertinae, 2021.

Pazman, Josip, »Dragan Dujmušić, Kritična povijest svete kuće Marijine u Loretu i njezini prenos, Kuća dobre štampe, Rijeka, 1912.« *Bogoslovska smotra*, 3/3 (1912): 315–317 (<https://hrcak.srce.hr/46300>)

Peričić, Eduard, »Vijesti o najstarijim hrvatskim hodočašćima.« *Bogoslovna smotra*, 54/4 (1985): 550–552.

Perić, Ratko, »Papa Siksto V. i Hrvati.« *Crkva u svijetu* 20/3 (1985): 284–286.

Podhraški Čizmek, Zrinka, »Croatian pilgrimages to Loreto from the 5000 documents of the *Croatian Maritime Regesta* in the 18th century - vol. I.« *Almatourism – Journal of Tourism, Culture and Territorial Development* 8/16 (2017): 139–166.

Podhraški Čizmek, Zrinka, »Mediterranski korijeni hodočašća.« *Filozofska istraživanja*, 41/2 (2021): 403–414 (<https://doi.org/10.21464/fi41211>)

Podhraški Čizmek, Zrinka, »Pellegrini e viaggiatori a Loreto nel Settecento d'oltremare... 'che di Croazia viene'.«, u *Scritti per il 90° compleanno di Floriano Grimaldi*, ur. Marco Moroni, Marco Campagnoli, Recanati: Spazio Cultura, 2021, 403–435.

Podhraški Čizmek, Zrinka, »Pilgrimages of Croats by sea to Loreto and Assisi in the 18th century: a historiographic and hermeneutical analysis.«, u *Writing Journeys across Cultural Borders*, ur. Elena V. Shabliy, Kimarie Engerman. Lanham: Lexington Books, 2021., 59–88.

Podhraški Čizmek, Zrinka, »Ženski univerzum hodočašća u mediteranskom kontekstu.« u: *Zbornik Mediteranski korijeni filozofije*, ur. Mislav Kukoč, Marita Brčić Kuljiš. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu i Hrvatsko filozofsko društvo, 2016: 185–188.

Podhraški Čizmek, Zrinka, *Hodočašća i hodočasnici u Loreto i Asiz u Hrvatskim pomorskim regestima 18. stoljeća: Antropološka hermeneutika vjerskih putovanja*, obranjena doktorska disertacija. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2018.

Punzi, Vito, »Lorenzo Lotto e la Dalmazia.«, u: *Adriatico. Un mare di storia, arte, cultura. Atti del Convegno – 20-22 maggio 1999 Ancona*, ur. Bonita Cleri. Ancona: Maroni, 2000: 149–163.

Puškadija-Ribkin, Tatjana, »Floriano Grimaldi, Il libro lauretano (Secoli XV–XVIII). Loreto, Diocesi di Macerata Tolentino Recanati Cingoli Treia, 1994, 412 str. sa slikama.« *Arhivski vjesnik* 38 (1995): 243–254 (<https://hrcak.srce.hr/65584>).

Raukar, Tomislav, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Ljudi, prostor, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Roščić, Nikola Mate, »Hrvatska hodočašćenja u Loreto« *Croatica christiana periodica* 7/11 (1983): 88–96 (<https://hrcak.srce.hr/98793>).

Runje Petar, *Prema izvorima II. Rasprave i članci o hrvatskim franjevcima trećoredcima glagoljašima*, Krk – Zagreb: Povijesno društvo otoka Krka i Provincijalat franjevac trećoredaca glagoljaša, 2012.

Sabbatini, Ilaria, »Nudi homines cum ferro.« u: "Questo nomade nomade mondo". *La "necessità del viaggio" tra medioevo ed età moderna*, ur. Isabella Gagliardi. Bologna: Il Mulino, 2011: 35–64.

Santarelli, Giuseppe, *La Santa Casa di Loreto: tradizione e ipotesi*. Loreto: Aniballi, 1988.

Sensi, Mario, »Confraternite lauretane e pellegrinaggio.«, u: *Pellegrini verso Loreto, Atti del Convegno Pellegrini e Pellegrinaggi a Loreto nei secoli XV–XVIII*, ur. Floriano Grimaldi, Katy Sordi. Ancona: Deputazione di Storia Patria per le Marche, 2003: 111–152.

Trogrlić, Marko, »Gli alunni del Collegio illirico di Loreto. Giovanni Scacoz, un paradigma.«, u: *Pellegrini verso Loreto, Atti del Convegno Pellegrini e Pellegrinaggi a Loreto nei secoli XV–XVIII*, ur. Floriano Grimaldi, Katy Sordi. Ancona: Deputazione di Storia Patria per le Marche, 2003: 251–262.

Vučković Josip, »Srednjovjekovni itinerar po Svetoj zemlji iz Vinodolskoga zbornika.« *Slovo* 67 (2017): 45–90.

Summary
The Translation of the Holy House of Loreto:
a Croatian-Mediterranean paradigm

The Translation of The Holy Nazareth House, which had been written about for the first time between 1465 and 1473 by Pietro di Giorgio Tolomei, *Il Teramano* is a peculiar and typical Adriatic and Mediterranean story. According to the tradition, The House was brought by the angels first in Rijeka *castrum [...] in partibus Slavonie* and then to Italy to the countryside of Recanati (today the city of Loreto). Goethe Johann Gaspar wrote about this already deep-rooted tradition in 1740 on his way through Italy, while stopping at Loreto: The Holy House »was transported to Trsat in Istria, and from there across the Adriatic Sea, 145 miles, to Loreto«. Since the year 1520 there is a Croatian translation of the Italian version of this story with the title *Izgovorenje od carkve od Svete Marie de Lorite*. From these few historical notes, it is evident that from the early Medieval and through the Modern period, Croatian culture is deeply immersed, not only geographically but also religiously, in the European and the Mediterranean culture and civilization. The aim of this paper is to identify, through mapping the flow of the story and its subsequent development in the Italian and European whereabouts, the role of the strong Croatian communities in Marche, a role which contributed to the Croatian (Trsat) cadence of tradition – on which, so far, neither enough light has been shed nor has it been enriched by exploiting this point of view. At the same time, the work aims to point out the fundamental reciprocal Adriatic-Mediterranean origins of Christianity, the cult of the Mother of God and *Devotio Moderna* among Croats, i.e. to what extent they themselves represent a kind of a Croatian-Mediterranean paradigm.